

Sebastián BALFOUR, *Dictatorship, Workers, and the City. Labour in Greater Barcelona Since 1939*. Oxford, Clarendon Press, 1989, 288 ps.

Si les publicacions que fins ara han anat apareixent sobre el moviment sindical sota el franquisme han abastat sobretot memòries personals, històries d'un sindicat o aspectes parcials del sindicalisme —com ara la història d'un determinat conflicte obrer, les eleccions sindicals o les lluites internes entre concepcions i/o dirigents sindicals—, el llibre de Balfour situa tots aquests aspectes en un segon pla i dona el protagonisme al moviment sindical en el seu conjunt, amb l'estudi dels elements de creixement i de crisi que afaiçonaren el moviment obrer i situant el moviment sindical en el context dels processos socials i polítics.

El llibre és —amb substancials modificacions al darrer capítol— la tesi de l'autor presentada l'any 1987 al Queen Mary College (Universitat de Londres), amb el títol de *The Remaking of the Spanish Class Militancy: Barcelona 1939-1976* (438 ps. mecanografiades). Balfour ha treballat el tema durant anys, fent llargues estades a Barcelona, i publicant *The Role of the Working Class Movement in the Transition: the Case of Catalonia* (Proceeding of the Fifth Conference of Hispanist in Polytechnics and Other Colleges [Bell, Tony ed., 1983] i *The Origins of Comisiones Obreras* [Spanish Studies, estiu de 1984]).

Les aportacions més interessants del llibre de Balfour es troben en el tractament del sindicalisme a partir de la dècada dels setanta. Però, per entendre el moviment sindical de finals de la dictadura, ens situa en els tres primers capítols —que porten per títol «Desfeta i resistència, 1939-1959», «La transformació de la classe treballadora» i «El creixement del nou moviment obrer»— al llinar del que serà el centre de les reflexions de l'autor.

I el centre de les reflexions de Balfour és el perquè de la crisi del sindicalisme a l'Espanya de la transició política. Per què després d'uns anys d'una alta combativitat i participació dels obrers en el moviment sindical durant la dècada dels setanta i en condicions molt difícils de clandestinitat i de repressió, el moviment obrer perd en el moment del canvi de la dictadura a la democràcia la seva influència i el seu poder i passà a ésser «des d'un dels més militants, [...] [a] un dels menys organitzats a Europa».

La causa —creu Balfour— cal buscar-la no sols en els factors externs al moviment obrer —crisi econòmica i les específiques condicions del procés de transició política—, sinó també en factors interns del moviment sindical provinents de l'etapa de la dictadura i que el condicionaren fortament. I és en l'estudi d'aquests factors interns del moviment sindical així com en l'estudi de les seves arrels, la seva configuració i l'evolució de les seves espontànies formes d'agitació on està l'originalitat del llibre que tot seguit comentarem.

Les fonts i l'enfocament de l'estudi

La novetat d'aquest llibre prové tant de les fonts emprades per l'autor com del seu enfocament. Balfour ha utilitzat les fonts d'informació disponibles, tant les indirectes —entre les quals cal destacar l'arxiu del govern civil de Barcelona— com les directes —entrevistes personals amb més de mig centenar de persones, entre ells molts dirigents obrers.

L'enfocament de l'estudi es basa en l'anàlisi de l'evolució del moviment obrer a quatre ciutats o àrees geogràfiques: Terrassa, Sabadell, Baix Llobregat i Barcelonès. D'aquí prové l'interès de l'estudi, que combina la visió micro —d'estudi d'aquestes àrees o poblacions concretes— amb la visió macro —les grans tendències de l'evolució sindical tan conegudes i generalment tan poc fonamentades.

UN MOVIMENT SINDICAL O MOLTS?

Balfour demostra que en les particulars circumstàncies dels anys seixanta i setanta a Catalunya el moviment sindical de cada àrea creix separatament, amb força diversitat de ritmes i de contingut. A Terrassa es van produir importants lluites al carrer a finals dels anys seixanta, que li donaren el sobrenom de «Terrassa la Roja»; ho explica per la tradició insurreccional del moviment obrer terrassenc als anys trenta, la forta concentració d'obriers en algunes grans indústries locals i la impregnació de catolicisme progressista palès en l'estil més públic i col·lectiu en la manera d'expressar la protesta dels militants obrers. Però la desfeta del moviment obrer local després de la vaga de l'AEG l'any 1970, amb el comiat de 71 treballadors, acabà aquesta tradició de lluita, i al començament dels setanta la iniciativa passà a sectors altres que el moviment obrer.

A Sabadell, la crisi del sector tèxtil a mitjan decenni dels seixanta i l'influx dels treballadors immigrants al començament dels setanta ocasionà —segons Balfour— l'acabament del paternalisme com a forma de control social i, en finalitzar aquell clima de consens —afavorit per la tradició moderada del moviment obrer i l'existència d'empresaris més avançats socialment— s'inicià la creació d'un ambient de revolta que culminà en les dues vagues generals de l'any 1976.

Al Baix Llobregat es formà una nova comunitat —el nombre d'habitants de la qual passà de 96.000, el 1950, a 351.000 el 1970— sense el pes de les velles tradicions. El centre del moviment obrer era l'OSE de Cornellà, i la imbricació de problemes laborals amb els problemes urbans fou decisiva en les tres vagues generals que hi hagué entre el 1974 i el 1976.

El Barcelonès, amb una indústria diversificada i dominada pel sector terciari, concentrava els treballadors sobretot en dues àrees: la Zona Franca i el sector nord, format pel triangle Barcelona - Sant Adrià - Sant Andreu. L'erosió de les velles comunitats obreres —com ara el Poblenou— era paral·lela al sorgiment de noves —com ara Nou Barris— i els problemes urbans s'imbricaven també amb els problemes laborals.

A més d'aquestes diferències «geogràfiques», n'existien unes altres d'originades per l'estructura de cada sector industrial. Els treballadors del tèxtil, de la

metal·lúrgia i de la construcció tenien formes de lluita i necessitats d'organització força diferents i condicionades tant per les diferents tradicions com pels diferents mecanismes de negociació col·lectiva. Si hi afegim altres sectors, com els treballadors de la banca, dels hospitals, de l'ensenyament, etc., que començaren a conformar un moviment sindical a començaments dels anys setanta —sovint sense sindicat, ja que els vincles amb les CCOO, si s'esdevingueren, van tenir lloc més tard—, sobta a l'observador distanciat la unitat a què va arribar la protesta i el moviment de tot aquest conglomerat a mitjan decenni dels setanta.

En una història tan complexa i en una etapa tan dilatada s'han de trobar forçosament molts aspectes per aprofundir i uns altres de basats en aproximacions superficials. Un exemple d'això darrer és el tema de la immigració, que surt constantment referit al llibre i amb afirmacions massa rotundes. Crec que val la pena de fer algunes observacions: la radicalitat del moviment obrer en alguns indrets i en algunes etapes no s'explica tant per la immigració andalusa —paradigma d'aquesta suposada radicalitat—, sinó per altres factors, entre els quals els més importants (i encara per estudiar) són les actuacions dels amos i de les autoritats municipals. L'afirmació que els treballadors immigrants tenien una llarga tradició de lluites al camp —especialment a Andalusia— no pot emprar-se de manera global i sense matisar.¹ El fet que la classe treballadora catalana ascendís socialment del 1950 al 1970 i/o actués a vegades de coixí i d'element integrador dels treballadors nous planteja l'escull —insalvable fins a l'aprofundiment en la sociologia del treball durant aquells anys— de la delimitació i la mobilitat social de la classe obrera catalana en aquella etapa i el tema de la simbiosi de les actituds polítiques dels treballadors amb molts petits empresaris.

Potser en propers estudis sobre el moviment obrer al final del franquisme caldria reflexionar sobre si el fet de prendre com a centre de l'estudi les lluites obreres no ens condiciona a pensar —erradament— que el canvi polític havia d'haver estat més radical. Potser si analitzéssim més a fons les lluites veïnals on els acords amb les autoritats municipals sovintejaren, si s'aprofundís en la penetració de les candidatures democràtiques als ajuntaments franquistes o si s'estudiessin detalladament tots els conflictes obrers amb els fons conservats de la CNS, potser trobaríem més elements de continuïtat que de ruptura amb el règim i que afectaren a la llarga la forma que prengué la transició.

Partint, però, de l'estudi del moviment obrer al començament dels setanta i sobretot de les àrees i les poblacions estudiades per Balfour, l'estratègia i la pràctica del moviment obrer i el nivell que assoliren les protestes socials conduïen sens dubte a una ruptura «amb trencadissa». Tanmateix, el que destaca, amb raó, Balfour és que el caire polític i l'extensió de moltes de les lluites obreres eren originats gairebé sempre per la repressió policíaca i tenien un contingut de defensa dels treballadors davant una agressió externa.

1. Estudis com el d'Angelina Puig, que analitza l'origen de la població del barri sabadellenc de Torre Romeu —originària majoritàriament de Pedro Martínez (Córdoba)—, és el camí que cal seguir en les investigacions de la immigració.

La transició: el «Guadiana» del sindicalisme

Si la «trencadissa» no es va produir no va ser per cap fotesa com ara «la maduresa del poble espanyol», sinó per altres raons que cal aprofundir, i entre les menys importants no hi ha la tàctica sindical de l'oposició.

La tàctica de CCOO —la principal força sindical— era de convertir les lluites econòmiques en polítiques, cosa relativament fàcil a la dècada dels setanta, en una etapa de creixement del moviment obrer i de dura repressió de la dictadura. Però aquesta tàctica va comportar la subordinació dels sindicats als partits polítics durant la transició i, a la llarga, la crisi i l'apaivagament del moviment sindical en arribar la normalització democràtica.²

Situem, però, abans de continuar, l'estudi de Balfour. Balfour va elaborar la seva tesi abans de la vaga general del 14 de desembre de 1988, i tot i que continuen essent del tot vàlides les seves anàlisis, la perspectiva actual potser ens faria revisar algunes de les contundents afirmacions del llibre.

Al final de la dictadura els partits polítics, els sindicats i les associacions de veïns arribaren a la seva confluència. Molts ajuntaments es trobaven en estat de setge permanent; la CNS es trobava desbordada per les iniciatives dels treballadors i amb un fort moviment il·legal de CCOO, sindicat que demostrà ser un instrument flexible de defensa i que respongué a les necessitats de defensa col·lectiva dels treballadors, però que en arribar la llibertat sindical palesà ésser més un instrument de mobilització que un embrió de sindicat lliure.

Les eleccions sindicals del 1975, amb Martin Villa de governador civil de Barcelona i Socias Humbert de cap de sindicats provincial, representà segons Balfour la culminació de l'estratègia de l'entrisme, amb la qual s'identificà Comissions Obreres, a diferència dels viaranys tan distints que segueixen la UGT —que no volia embrutar-se les mans entrant a l'OSE— i de la CNT —escindida en grupscles i amb ex-militants dins el sindicat vertical. Les candidatures de CCOO sortiren guanyadores, però només gaudiren dels esglaons de poder més baixos de l'OSE.

Passades les eleccions, la polèmica s'encengué vivament dins de Comissions Obreres: polèmica sobre si aquell moviment havia de constituir-se sindicat, si havia de fer-ho dins de l'OSE i aprofitant-ne l'estructura, com va ser el cas de Portugal després de la revolució dels clavells del 1974. Aquest debat, que més tard mostraria el simplisme de molts dirigents del PSUC en creure que l'OSE seria destruïda per dintre en el procés de ruptura democràtica i que comportà expulsions i abandonaments en el si de CCOO,³ cal emmarcar-lo en el procés seguit pels treballadors del Baix Llobregat, procés força diferent de les altres localitats de Catalunya.

2. Sobre la transició política i CCOO, *vid.* l'apartat escrit per Gemma RAMOS, *Comissions Obreres de Catalunya, 1964-1989. Una aportació a la història del moviment obrer*, dins Pere GABRIEL (coord.) (Barcelona 1989).

3. El darrer treball sobre el tema, Jordi SANTOLÀRIA i Agustí COLOMINES, *25 anys de CCOO: de moviment sòcio-polític a Sindicat*, «L'Avenç», núm. 136 (abril de 1990).

I, tanmateix, Franco morí (20 de novembre de 1975) i no passà res. La vaga general i l'Acció Nacional Democràtica defensada pels comunistes i per Comissions Obreres esdevingué un miratge. El fracàs del boicot al referèndum de la reforma política (15 de desembre de 1976) que defensà l'oposició va fer que aquesta s'adonés que havia menysvalorat el consens en un règim que es fomentava en la passivitat dels treballadors. D'altra banda, la transició posà el canvi polític al primer pla i els Pactes de la Moncloa (octubre de 1977) representaren la subordinació dels sindicats a la política i la seva marginació de la reforma.

La unitat sindical tampoc no fou possible. La causa cal buscar-la no sols en els enfrontaments en el joc polític, sinó també en la diversitat existent en el si del moviment sindical, diversitat a la qual s'adaptaven malament molts dels hàbits i moltes de les formes de funcionament provinents de l'etapa de la dictadura.

L'abril de 1977 CCOO afirmà tenir un milió d'afiliats a Espanya, mentre ressorgia la UGT, afavorida pel govern de Suárez, a fi d'originar divisions entre les files de l'oposició. En pocs anys milers de treballadors van deixar el sindicat de Comissions Obreres. Les causes d'aquesta crisi del sindicalisme foren —segons Balfour— la crisi econòmica, la subordinació dels sindicats durant la transició i el llegat del franquisme, aquest darrer força infravalorat pels dirigents sindicals d'aleshores. Totes aquestes causes les expressa Balfour amb concrecions a cada localitat o àrea.

L'intent d'extreure conclusions del paper del moviment sindical a Catalunya per a altres països en moments de canvi polític des d'un règim autoritari a la democràcia, tot i l'interès evident que té, és tractat massa ràpidament en el llibre de Balfour. Les comparacions entre França i Itàlia a la immediata postguerra, Argentina i Portugal als anys setanta i Polònia i Xile als anys vuitanta, serveixen de poc al lector. Palesar que el nivell de mobilització dels treballadors no és equivalent al grau de politització i que és més una expressió de resistència contra la repressió de l'estat que una presa radical de consciència, o palesar que les necessitats d'estabilitat política subordinen les demandes sindicals amb l'argument de l'«interès nacional» i que en erosionar el moviment sindical comporta, a la curta o a la llarga, la pèrdua d'influència i de poder de l'esquerra, ja és conegut. Tot i que és fàcil, calia anar més enllà, i el llibre ens deixa només al llindar d'aquestes conclusions genèriques.

Algunes aportacions del llibre de Balfour

Les aportacions més substancials del llibre de Balfour són els suggeriments i les línies de recerca que obre. N'assenyalaré només algunes:

No s'interpreta el moviment sindical només per les lluites entre tendències o persones ni tampoc pels condicionaments i les tendències polítiques, sinó per l'estructura dels sectors econòmics, per les formes de negociació i, conseqüentment, d'organització dels treballadors, pels seus comportaments i tradicions, així com per les condicions de vida. Potser aquest plantejament era teòricament clar entre els coneixedors de la darrera història del moviment obrer a la Gran Bretanya, però érem lluny encara de la seva aplicació entre nosaltres.

El marc general i l'evolució del moviment obrer en els seus grans trets

durant el franquisme ja els coneixem. Però per a aprofundir en els comportaments, les actituds i comprendre els fonaments de la seva evolució cal fer-ho localment i globalment. Localment, en la mesura que la concreció d'un moviment pren forma i actua en un marc concret. I, globalment, amb l'estudi de tots els elements que el condicionaren a cada àrea o localitat: des de la morfologia urbana que condiona les formes de protesta fins a les condicions de vida i, en especial, l'actitud d'altres sectors socials, concretament dels empresaris.

La relació entre la negociació col·lectiva, morfologia urbana i formes de protesta. Les formes de protesta eren diferents a cada localitat i a cada sector, i cal analitzar-ne tant la forma i el contingut com el ritme i la força d'arrossegament. Les relacions entre moviment sindical, moviment de veïns i moviments polítics expliquen moltes de les causes de l'expansió i de les limitacions del moviment obrer. Cal no tractar aïlladament cadascun dels diferents àmbits dels moviments d'oposició a la dictadura, sinó veure'ls en la seva complementaritat.

El pes de la tradició obrera de cada localitat no és un element negligible, però cal aprofundir-lo. Si l'explicació de l'arrelament de les CCOO a Catalunya, a diferència de la resta de l'estat, es fa gràcies als factors de continuïtat existents amb la CNT o per la influència dels moviments cristians, cal que es vagi reflectint en els plantejaments i en les formes de les organitzacions obreres i no només en la continuïtat d'algunes persones.

La història del moviment obrer sota el franquisme és una història amb diverses etapes, cadascuna amb unes característiques força diferents. Existiren fortes discontinuïtats dins el franquisme, i cada etapa, per la dinàmica que prengué i pels nous elements existents, representà sovint una ruptura amb etapes anteriors. Cal no veure cadascuna d'aquestes noves etapes del moviment obrer com la culminació «natural» de l'anterior, sinó més aviat com l'adaptació a una nova situació amb una de les moltes opcions en què podia fer-se.

Per acabar, volia recordar que s'endevina el treball d'un historiador professional quan, darrere un estudi exhaustiu de les fonts, hi ha una interpretació rigorosa del que va passar, que situa i dimensiona els fets. Si, a més, obre nous camins a la investigació i fa interpretacions provocadores (encara hi ha qui pensa que el consens polític dels darrers anys s'ha d'estendre als estudis d'història del franquisme!), el llibre té totes les condicions per a esdevenir no ja de referència obligada, sinó una eina de treball, sobretot per a sindicalistes i historiadors.

JORDI CALVET